Şuşanın təhsil ənənəsi dirçəldilir

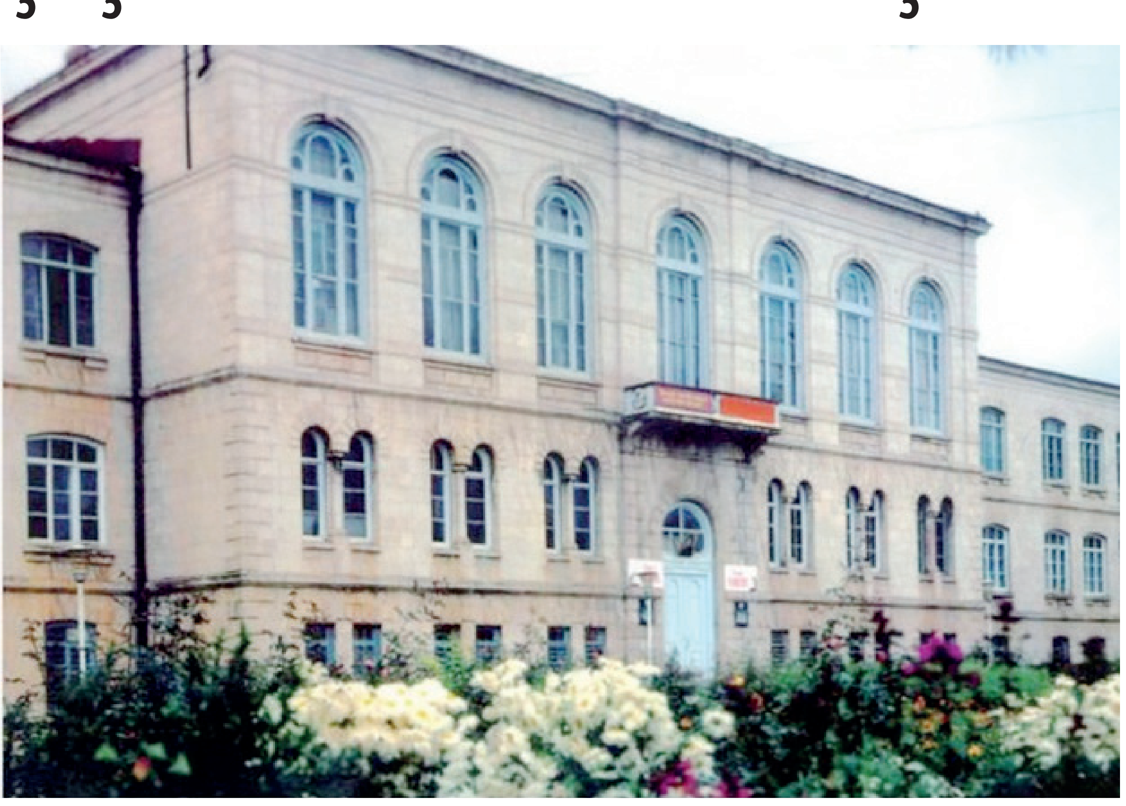

Azərbaycanın maarifçilik tarixində Şuşanın ədəbi, mədəni və təhsil mühiti əvəzsiz rol oynayıb. Bu şəhər ictimai fikir tariximizin inkişafına mühüm töhfələr verib, Azərbaycana və dünyaya görkəmli şəxsiyyətlər bəxş edib.

Şuşanın yüksək iqtisadi inkişafı və şəhər ziyalılarının dünyəvi təhsil verən məktəb açmaq səyi mədəniyyət paytaxtımıza bu sahədə də birincilik qazandırmışdı. Qafqazda ilk qəza məktəbinin təntənəli açılışının 1830-cu il dekabr ayının 30-da Şuşada reallaşması da bunun bariz ifadəsi idi. Bununla da Azərbaycanda ilk dövlət məktəb sisteminin əsası qoyulmuşdu.

Xatırladaq ki, çar Rusiyası hökuməti Qafqazda dövlət məktəblərini açmazdan əvvəl xüsusi nizamnamə hazırlayaraq 1829-cu il avqust ayının 2-də təsdiq etmişdi. Nizamnamədə belə təhsil ocağının təsis olunması nəzərdə tutulan ilk şəhər Şuşa idi. Bu qəza məktəbinin birinci sinfinə ilk il 19 şagird qəbul olunmuşdu. Lakin ildən-ilə şagirdlərin sayı artaraq 1833-cü ildə 27-yə, 1834-cü ildə isə 44 nəfərə çatmış və ikinci sinif də açılmışdı.

Azərbaycanda ilk olaraq yaradılan Şuşa qəza məktəbi fəaliyyət göstərdiyi illərdə təlim-təhsil keyfiyyətinə görə birinci yerdə qərarlaşmışdı. 1835-ci il mayın 12-də isə Zaqafqaziya (Cənubi Qafqaz) məktəblərinin ikinci nizamnaməsi təsdiq edilmişdi. Bu nizamnamədə isə Azərbaycan üzrə 4 qəza məktəbini, o cümlədən Şuşa məktəbini təkmilləşdirmək nəzərdə tutulmuşdu.

Yeni nizamnamə ilə fəaliyyət göstərməyə başlayan təhsil ocağının II və III siniflərində rus dilinin qrammatikası, coğrafiya, tarix, hesab, Azərbaycan dili, xəttatlıq, rəsm fənləri tədris edilirdi. Azərbaycan dili rus bölməsi üçün məcburi fənn kimi həftədə 6 saat keçirilirdi. 5 müəllim və 127 şagirdlə fəaliyyətə başlayan Şuşa qəza məktəbi əvvəlcə 3 sinifli, 1878-ci ildən isə 4 sinifli şəhər məktəbinə çevrildi.

1848-ci il dekabr ayının 18-də Zaqafqaziya məktəbləri üçün yeni nizamnamə qəbul edildi. Qəza tədris müəssisələrinin, o cümlədən Şuşa qəza məktəbinin qarşısına yeni vəzifələr qoyulurdu. Belə ki, əvvəlki fənlərdən əlavə dəftərxana qaydalarına aid qısa məlumat da tədris planına daxil edilmişdi. Azərbaycan dilinin öyrənilməsinə daha geniş yer verilirdi.

Şuşa qəza məktəbində tədris-təlim işi digər məktəblərə nisbətən yüksək səviyyəyə yüksəlmişdi. Şagirdlərin sayına görə bu təhsil ocağı Cənubi Qafqazda birinci yerdə idi. 1865-ci ildə tədris müəssisəsində 240 şagird təhsil alırdı. 1868-ci ildən tədris planına latın və Avropa dilləri daxil edilmişdi. Şuşa qəza məktəbində fransız dilinin də tədrisinə başlanılmışdı.

Maarifçiliyin sürətli inkişafı nəticəsində Şuşada dünyəvi təhsil sisteminə keçid gücləndi. Azərbaycanda ilk ümumtəhsil ocağı olan Şuşa qəza məktəbi 1874-cü ildə Qafqazda şəhər məktəblərinin ilk qaranquşu oldu. Yeni məktəb daha yüksək tipli idi. Çünki pedaqoji heyətin əksəriyyəti Tiflis Aleksandriyski Müəllimlər İnstitutunu bitirənlərdən ibarət idi.

Şuşada şəhər məktəbi şagird çoxluğuna görə yenə də seçilirdi. 1876-cı ildə burada təkcə I sinifdə 70, 1877-ci ildə isə 160 nəfər şagird var idi. Məktəb proqramına şəriət, Azərbaycan, rus və fransız dilləri, hesab, təcrübi həndəsə, coğrafiya, tarix, fizika, rəsmxət, nəğmə və gimnastika fənləri daxil idi. 1880-ci ildə məktəbin nəzdində xüsusi musiqi sinfi açılmışdı.

Şagirdlərin çoxluğuna görə Şuşa şəhər məktəbi çar Rusiyası ərazisində ilk yerlərdən birini tuturdu. Məktəbdə ilk vaxtlarda 375 uşaq oxuyurdu. Şuşa şəhər məktəbinin ilk buraxılışından bir neçə nəfər 1879-cu ildə Qori Müəllimlər Seminariyasına daxil olmuşdu. Onların sırasında tanınmış pedaqoq, Azərbaycanın elmi-pedaqoji, ictimai fikri tarixində xüsusi xidmətləri olan görkəmli ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərli və tanınmış maarif xadimi Səfərəli bəy Vəlibəyov da var idi. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Nəcəf bəy Vəzirov və bir çox məşhur simalar da ilk təhsillərini Şuşa (qəza) şəhər məktəbində almışdılar.

Azərbaycanda bunun ardınca 1881-ci il sentyabrın 20-də Şuşada 6 sinifdən ibarət olan Real məktəbin əsası qoyulmuşdur. Təhsil ocağında riyaziyyat və fizika kursları, təbiətşünaslıq, rəsm və rəsmxət, şəriət və digər fənlər tədris edilmiş, lakin alman və fransız dillərinə ayrılan saatların miqdarı daha çox olmuşdur. Şuşa Real məktəbinin geniş və zəngin kitabxanası ilə yanaşı, fənn kabinələri, xüsusilə fizika kabinəsi öz mükəmməlliyi ilə diqqəti cəlb etmişdir.

Məktəb Qafqaz orta təhsil müəssisələri sırasında nümunəvi tədris ocaqlarından hesab olunmuşdur. Burada Azərbaycan dilini görkəmli pedaqoq, publisist, tərcüməçi, jurnalist, yazıçı Haşım bəy Vəzirov, fransız dilini publisist, pedaqoq, yazıçı, hüquqşünas, şərqşünas, türkoloq, islamşünas alim Əhməd bəy Ağaoğlu, elmi-ilahiyyat dərslərini isə həkim, həmçinin şair Mirzə Sadıq Lətifov tədris etmişdir. Bununla yanaşı, Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunu olan Yusif bəy Məlikhaqnəzərov, maarifçi, pedaqoq, şair, xeyriyyəçi, Fransada və Rusiyada təhsil almış Mirzə Salah bəy Zöhrabbəyov da Real məktəbdə dərs demişlər. Qarabağlı gənclərin bir hissəsi Şuşa Real Məktəbində təhsil almış, sonradan Rusiyanın və Avropanın ali məktəblərinə daxil olmuş, sonra isə təhsil, elm və mədəniyyət, sənaye və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərmişlər.

Qeyd edək ki, 1921-1922-ci tədris ilində Şuşada pedaqoji məktəb, 1923-1924-cü tədris ilində isə musiqi məktəbi fəaliyyətə başlamışdı. 1922-1923-cü illərdə Şuşa ərazisində 580 şagirdi, 25 müəllimi özündə birləşdirən 8 məktəb fəaliyyət göstərirdi. 1927-1928-ci tədris ilində Şuşa ərazisində məktəblərin sayı 11-ə çatmışdı. Azərbaycanda ilk ümumtəhsil ocağı olan Şuşa qəza məktəbi 1933-cü ildə yeddiillik məktəbə, 1937-1938-ci dərs ilindən isə 1 nömrəli şəhər orta məktəbinə çevrilmişdi.

1939-1940-cı tədris ilində 110 yaşlı məktəbin orta təhsilli ilk buraxılışı oldu. 1966-cı ildə 1 nömrəli məktəbin əsasında yeni bir təhsil ocağı – 4 nömrəli orta məktəb yaradıldı. Şuşa şəhər 1 nömrəli orta məktəbi isə yeni binaya köçürüldü və burada dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin adını daşıyaraq fəaliyyətini uğurla davam etdirdi.

Xatırladaq ki, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev hələ 1982-ci ilin yanvarında Şuşa şəhər 1 nömrəli orta məktəbin 150 illik yubileyinin qeyd olunması haqqında Azərbaycan KP MK Bürosunun qərarını imzalamış və bu qərar əsasında məktəbin yubileyi təntənəli şəkildə keçirilmişdi.

Şuşa şəhər 1 saylı orta məktəb yarandığı vaxtdan 1992-ci il mayın 8-nə kimi öz fəaliyyətini fasiləsiz olaraq davam etdirmişdir. Təhsil müəssisəsi hər cür avadanlıqla təmin olunmuş 24 fənn kabineti və laboratoriyası, linqafon, maşınşünaslıq, gənclərin çağırışaqədərki hazırlıq kabinetləri, zəngin kitabxana, geniş idman və akt zalları, yeməkxana və s. fəaliyyət göstərirdi.

Şuşa şəhəri 1 saylı orta məktəbi də işğal dövründə didərgin düşmüş, 1992-ci ildən etibarən Yasamal rayonundakı 38 nömrəli orta məktəbin binasında fəaliyyət göstərmişdir. 1996-cı il mayın 6-da ulu öndər Heydər Əliyev Şuşa ziyalıları ilə bu təhsil ocağında görüşündə rayonun tarixi, mədəniyyət abidələri, baş verən hadisələr ətrafında geniş söhbət edərkən dahi şəxsiyyətin dediyi bir fikri yada salmaq istərdik: "Şuşanın öz məktəbləri var. Qoy olsun, öz məktəbi olsun. Öz məktəbi olanda, o, Şuşa haqqında daha çox düşünəcək". Ulu öndərin təhsillə bağlı etdiyi tövsiyələr də həm Şuşanın məktəbləri üçün, həm də bütün məcburi köçkün təhsil müəssisələri üçün yol xəritəsi oldu.

Yeri gəlmişkən, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə 2010-cu il dekabrın 7-də Azərbaycanda ilk qəza məktəbinin – Üzeyir Hacıbəyli adına Şuşa şəhər 1 nömrəli orta məktəbinin 180 illik yubileyi dövlət səviyyəsində təntənəli surətdə qeyd edildi. 2020-ci il noyabrın 8-də isə Şuşa şəhərinin işğalçılardan azad edilməsindən 6 ay sonra dövlətimizin başçısı 2021-ci il mayın 8-də Şuşa şəhər 1 nömrəli 960 şagird yerlik tam orta məktəbin layihələndirilməsi və tikintisi məqsədilə müvafiq Sərəncam imzaladı və 4 gün sonra ölkə rəhbəri İlham Əliyevin, birinci xanım Mehriban Əliyevanın, qızları Leyla və Arzu Əliyevaların iştirakı ilə həmin tədris müəssisəsinin təməli qoyuldu. Yeni 960 şagird yerlik tam orta məktəbin layihələndirilməsi və tikintisi məqsədilə Prezidentin Ehtiyat Fondundan Elm və Təhsil Nazirliyinə ilkin olaraq 3 milyon manat vəsait ayrıldı. Bundan 2 il sonra, 2023-cü il noyabrın 7-də Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyevanın iştirakı ilə Şuşa şəhəri 1 nömrəli tam orta məktəbin açılışı oldu.

Ötən müddətdə məktəb mühüm uğurları ilə diqqət çəkib. Belə ki, 2025-ci il 17-20 noyabr tarixlərində Bakı Ekspo Mərkəzində STEAM Azərbaycan layihəsinin təşkilatçılığı ilə keçirilən SAF 2025 Beynəlxalq STEAM Festivalında Şuşa şəhər 1 nömrəli tam orta məktəb üzrə Next Gen Greators və Engineers of Future nominasiyası üzrə 2 komanda iştirak edib. Onlardan biri Engineers of Future nominasiyası üzrə Vincigo komandası 1-ci yeri tutub və qızıl medalla təltif olunub. Digər Buildit komandası isə "Ən yaxşı təqdimat" üzrə mükafat qazanıb.

Sonda tarixi bir hadisəni də xatırlatmağı zəruri bilirik. 2025-ci il yanvarın 14-də Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyevanın Şuşanın düşmən tapdağından alınmasından sonra ilk dəfə bu şəhərə səfər etmələrinin 5 ili tamam oldu. Bəlkə də bu da bir xoş təsadüf idi ki, düz 43 il əvvəl bu tarixdə – 1982-ci il yanvarın 14-də ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və iştirakı ilə Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzi Şuşa şəhərində Molla Pənah Vaqifin məzarı üzərində ucaldılan məqbərənin də açılışı reallaşmışdı.

Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Prezident İlham Əliyev Şuşa şəhərində bütün quruculuq işlərində yaxından iştirak edir. O da bəllidir ki, Şuşanın, eləcə də bütün şəhər və kəndlərin layihələrində, baş planların hazırlanmasında dövlət başçısının təklifləri və göstərişləri nəzərə alınır. Şuşa, Ağdam, Zəngilan, Laçın, Füzuli, Xocalı və digər şəhər və kəndlərimizdə istifadəyə verilən sosial xidmət və digər obyektlərin tikintisi Azərbaycan liderinin müəllifliyi və göstərişləri nəticəsində həyata keçirilir.

Hazırda qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biri işğaldan azad olunan ərazilərdə təhsil ocaqlarının tikintisidir. Azərbaycan dövlətinin Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda həyata keçirdiyi bərpa və yenidənqurma prosesi çərçivəsində müasir, innovasiyalara əsaslanan təhsil ocaqlarının qurulmasına xüsusi diqqət yetirilir. Şuşadakı 1 saylı orta məktəb də bunun daha bir əyani təsdiqidir.

Elçin ƏHMƏDOV,
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının professoru,
"Qarabağ İrsini Araşdırma Mərkəzi"nin rəhbəri,

Rövşən AĞAYEV,
Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü